

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Кафедра теорії та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко**

КУРСОВА РОБОТА
з історії української літератури
на тему: **Художні засоби передачі внутрішнього світу героїв у романі Тамари
Горіха Зерня «Доця».**

студентки групи СЛукр 03-20
педагогічного факультету романо-
германської та української філології,
спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.01 Українська мова
і література, освітньої програми
Українська мова і література, англійська
мова, зарубіжна література
Гхонім Н.А.

Допущена до захисту
«__» _____ року

Науковий керівник Мейзерська Т.С.

(посада, вчене звання, науковий ступінь,
прізвище та ініціали)

Завідувач кафедри

(підпис) (ПІБ)

Національна шкала

Кількість балів: _____ Оцінка: ЄКТС ____

Київ – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. РОМАНТИКО-РЕАЛІСТИЧНИЙ ОБРАЗ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ (НЕТИПОВИЙ ОБРАЗ В НЕТИПОВИХ ОБСТАВИНАХ, СТВОРЕНИЙ НА ОСНОВІ РЕАЛЬНИХ ФАКТІВ ТА ПОДІЙ)	7.
1.1. Психологічний аналіз образу головної героїні (процес трансформації, переродження гречкосія у воїна)	7
1.2. Містифікація як реалізм.....	11
1.3 Ефект присутності.....	12
РОЗДІЛ II. МАНІПУЛЯЦІЇ ЛОКАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ (УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ОПИСУВАНОВОГО ДОСВІДУ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ РЕГІОНУ Й ЗРОЗУМЛІСТЬ ЙОГО ДЛЯ НОСІЇВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ)	15
2.1. Колективний образ жителів Донецька.....	15
2.2. Образ війни як сили, що розділяє людей на протилежні табори.....	16
ВИСНОВКИ.....	19
SUMMARY.....	21
RESUME.....	23
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</i>	<i>24</i>

ВСТУП

Книжки про війну на Донбасі викликають багато емоцій та дискусій. Деякі люди не можуть читати про АТО, бо «їхні нерви не витримують». Іншим здається, що це нецікава література, яка не має художньої цінності. Ще інші думають, що такі книжки — це спосіб допомогти бійцям, які пережили жахи війни.

Письменники стали жертвою кількох упереджень, які на старті трошки підрубали ноги темі зображення подій, що відбувалися на Донбасі, починаючи з 2014 року. Ось як я визначаю ці упередження:

1. Тема має відстоятися і визріти. І взагалі краще писати після перемоги. Це чується і від критиків, і від журналістів, і від читачів.
2. Ця тема дуже болюча для читачів і вона погано продається, тому що зачіпає за живе.
3. Справжні книги про війну повинні писати люди, які воювали.

Цей вал упереджень письменники України стали долати у 2018-2020 роках. На осінь 2021 уже було написано більше тисячі найменувань творів воєнної, фронтової чи ветеранської літератури.

Список романів про війну на Донбасі, написаних з 2015 по 2019 роки, складає десять найменувань. Сім із них мають відзнаки. Серед них був роман «Доця» Тамари Горіха Зерня, який був визнаний Книгою року Бі-Бі-Сі Україна у 2019 році.

У рецензії на роман Тамари Горіха Зерня про війну на Сході України 2014 року Констянтин Родик написав: «Якось Павло Загребельний надіслав листа до членів Шевченківського комітету: «Прочитавши «Дарусю», хочеться: або когось зарізати, або самому повіситись, або... Ну ж бо згадайте ще якесь читання, що подвигало б вас на такі не зовсім традиційні дії!» (див. у кн.: Марія Матіос. Вирвані сторінки з автобіографії. — Л.: Піраміда, 2010). Відтоді асортимент наденергетичного читання не надто збільшився: плюс «Чорний ворон» Шкляра, «Букова земля» тієї ж Матіос та оце «Доця».

З початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, роман «Доця», на мою думку, викликає ще більший інтерес у читачів, адже ця книга про те, як любити. Про чари, не ті, що розповсюджуються з екранів телебачення, а ті, що ростуть з коріння і крові, коли занурюєшся в Давній Океан і виходиш з нього з рибою в зубах. І ще про сміливість. Про ту сміливість, що потрібна, щоб визначити своє, розпізнати його, захистити його руками і ногами і нікому не відступити. Свого дитину, свою землю, своє серце, своє право йти з гордо піднятою головою.

Коли закінчатся всі ці події, ми усі будемо думати про цю війну. Хто винен? Як це почалось? Як довго це тривало? Як це завершилося? Як і кого ми будемо карати? Кого нагороджувати? І найголовніше, які з цього ми винесемо уроки для себе, для країни, для нації?

В книзі, як і в житті, ми здобуємо відповіді на ці питання. І вже маємо якісь висновки. В сучасному світі, така біда може статися будь з ким. Бути готовим до цього неможливо, але бути на сторожі треба. Треба готуватися до найгіршого, але думати про найкраще. Кожен із нас, незалежно від статі чи віку, може бути корисним для нашої країни. Це авторка хотіла донести нам у книзі. Але не простими словами, а внутрішнім світом, переживаннями героїв.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в ньому аналізується становлення внутрішнього світу героїв у нових незвичайних обставинах сьогодення. Звертається увага на місце і місію жінки у війні.

Ступінь розробленості теми недостатній. Це пояснюється, певно, тим, що роман «Доця» відносно новий, хоча і визнаний книгою року 2019. Відомі науково-критичні дослідження тексту твору Оксани Забужко («У війни – жіноче обличчя»), Олега Коцарева («Доця»: пригодницький роман про війну, який «проситься» в серіал»), Ганни Улюри («Доця»: Коли жінка убиває»). Але вони не розкривають теми, визначеної у цій роботі.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі художніх засобів передачі внутрішнього світу героїв у романі Тамари Горіха Зерня «Доця».

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання низки завдань:

- простежити «діалектику душі» головної героїні;
- окреслити місце та роль другорядних персонажів для реалізації задуму авторки роману;
- здійснити аналіз художніх засобів виразності, використаних у романі для розкриття характерів персонажів.

Об'єктом дослідження є роман «Доця» української письменниці, перекладачки і волонтерки Тамари Горіха Зерня (справжнє прізвище – Дуда) про події 2014 року, що відбувалися на Донбасі.

Предметом дослідження є психологізм героїв роману «Доця».

Для досягнення поставленої мети послуговуємося методами спостереження, порівняння, аналізу та синтезу.

Методологічні засади роботи. Вивчення змісту та жанрових особливостей роману Тамари Горіха-Зерня «Доця», його історичного та культурного контексту, авторської позиції та світогляду.

Використання комплексного підходу до аналізу тексту, який поєднує різні методи дослідження: феміністичний, психоаналітичний, культурно-антропологічний тощо. Застосування феміністичного та гендерного підходу для виявлення специфіки жіночої суб'єктивності та її вираження в художньому слові. Застосування психоаналітичного підходу для розуміння психологічних механізмів та реакцій героїв у їх стосунках з іншими та в опрацюванні потрясінь минулого.

Аналіз художніх засобів передачі внутрішнього світу героїв, таких як: типи портретів і пейзажів, інтер'єр, монолог, діалог, внутрішнє мовлення, потік свідомості, діалектика душі тощо. Виявлення способів творення образів героїв, мотивації, конфліктів, емоцій, цінностей, трансформацій тощо. Оцінка ролі художнього слова у розкритті внутрішнього світу героїв, їх мовної стійкості та національної свідомості.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, резюме англійською мовою та списку використаної

літератури 9 позицій. Загальний обсяг дослідження становить 24 сторінки, із них 22 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ І.

РОМАНТИКО-РЕАЛІСТИЧНИЙ ОБРАЗ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ (НЕТИПОВИЙ ОБРАЗ В НЕТИПОВИХ ОБСТАВИНАХ, СТВОРЕНИЙ НА ОСНОВІ РЕАЛЬНИХ ФАКТІВ ТА ПОДІЙ)

1.1. Психологічний аналіз образу головної героїні (процес трансформації, переродження гречкосія у воїна)

В основі прагнення письменника написати художній твір лежить інтерес до людини. Але кожна людина – це і особистість, характер, індивідуальність, і особлива, тільки їй притаманна зовнішність, і середовище, в якому вона існує, і її будинок, і світ речей, що її оточують, і ще багато іншого. Йдучи по життю, людина взаємодіє з собою, з близькими і далекими для неї людьми, з часом, з природою. І тому, створюючи образ людини в мистецтві, художник немов би дивиться на неї з різних сторін, відтворюючи і описуючи її по-різному. У людині художнику цікаво все – обличчя і одяг, звички і думки, її житло і місце служби, її друзі і недруги, її відносини зі світом людей і світом природи. У літературі такий інтерес приймає особливу художню форму, і чим глибше ми зможемо вивчити особливості цієї форми, тим повніше відкриється нам зміст образу людини в мистецтві слова, тим ближче стане нам художник і його погляд на людину.

Щоб розкрити людину в творі, автори використовують засоби передачі внутрішнього світу героя – це художні прийоми, які дозволяють показати думки, почуття, мотиви та конфлікти персонажа. Авторка використала такі засоби, як різні типи портретів і пейзажів (тобто, описи зовнішності героїні та оточення, яке відображає її характер, настрій, світогляд).

Знайомство з людиною найчастіше починається із зовнішності. Згадаймо прислів'я: “По одягу зустрічають...” Не дивно, що більшість письменників знайомлять читача з героями, малюючи їх портрети. Портрет є одним з найважливіших засобів характеристики літературного героя.

Оскільки образ головної героїні роману Тамари Горіха Зерня “Доця” поданий у розвитку, вона з безформної, безгрудої, побитої життям дівчинки, перетворюється на воїна. Жінка-воїн на ім’я Доця, яка вперто «пре», як танк, і перегризе горлянку всім, хто стане на її шляху.

Ось психологічний портрет героїні на початку твору: «Вона була невисока, худорлява, з довгим русим волоссям, яке завжди збирала в кінський хвіст. Її очі були блакитні і добрі, але часто сумні. Вона носила простий одяг — джинси, футболки, кросівки. Вона не любила макіяжу і прикрас. Вона була тихою і скромною, але не слабкою. Вона мала свою гордість і свої принципи». А такою вона загартовується в горнилі війни: «Вона була висока, струнка, з коротким чорним волоссям, яке пасувало до її загорілого обличчя. Її очі були синьо-зеленими і сміливими, але часто сумними. Вона носила камуфляжний одяг — брюки, куртку, берет. Вона не мала макіяжу і прикрас. Вона була сильною і впевненою, але не жорсткою. Вона мала свою совість і свої цілі».

Описи її мовлення, також є вираженням її характеру та настроїв.

Якщо на початку роману: «...вона говорила по-російськи з українським акцентом. Вона використовувала просту та зрозумілу мову. Вона не любила гучно і багато говорити. Вона часто вживала слова «може», «треба», «хотілось». Вона не вміла висловлювати свої думки та почуття. Вона боялася сказати щось не те» .

То в кінці роману: «Вона говорила по-українськи з російським акцентом. Вона використовувала багату та образну мову. Вона не боялася гучно і впевнено говорити. Вона часто вживала слова «хочу», «можу», «знаю»».

Важливим є також використання різних видів пейзажів. Реалістичний пейзаж Донецька допомагає читачам краще уявити оточення, в якому перебуває героїня: «Донецьк був великим і галасливим містом. В ньому було багато заводів, шахт, будинків, машин. В ньому панував дим і смог. В ньому жили різні люди — українці, росіяни, євреї, греки, татари. В ньому звучали різні мови — українська, російська, суржик. В ньому було все — і добро, і зло».

Емоційний пейзаж Донецька допомагає зрозуміти причини змін у характері героїні: «Донецьк був її родинним містом. В ньому вона народилася, виростала, закохалася. В ньому вона мала свою оселю, свою роботу, своїх друзів. В ньому вона чула себе живою і щасливою. Але коли почалася війна, все змінилося. Донецьк став сумним і страшним містом. В ньому лунав гуркіт вибухів, свист куль, крики людей. В ньому панував страх і ненависть».

Інтер'єр також є художнім засобом, завдяки якому ми дізнаємось про внутрішній світ героїні. Інтер'єр — це опис приміщення, в якому живе або перебуває героїня. Він відображає її смаки, звички, настрої, погляди. Наприклад, інтер'єр її квартири в Донецьку: «Вона жила в маленькій однокімнатній квартирі на околиці міста. Вона була затишною і чистою, але не розкішною. На стінах висіли репродукції картин українських художників. На полицях стояли книги українських письменників. На вікнах були вишиті штори. На столі була ваза з квітами. Вона любила свою квартиру і дбала про неї».

А починається роман описом елемента інтер'єру: «У холодильнику з'явля діра...». Це – результат влучання ворожої ракети. І читач відразу відчуває атмосферу ворожого світу, який позбавляє героїню житла, засобів до життя, місця відносного спокою, острівця, де знаходили прихисток люди і тварини, яким, як могла, допомагала Доця.

У творі можна помітити внутрішній монолог, коли героїня думає про своє життя, свої почуття, свої вибори. Монолог – це висловлювання героя наодинці або перед слухачами, яке виявляє його думки, почуття, плани, сумніви тощо. Внутрішнє мовлення – це потік думок героя без звертання до когось іншого. Воно може бути прямим (записаним у форматі монологу).

Також, це може бути звернення до читача, коли героїня розповідає про свої переживання та сподівання.

Діалоги з іншими персонажами, які показують її стосунки та конфлікти з ними.

Діалог – це розмова двох або більше героїв, яка показує їх ставлення один до одного, їх характери, мотиви, конфлікти тощо.

Символи та образи, які асоціюються з її духовним світом та цінностями.

Порівняння та контрасти, які підкреслюють її відмінності від інших людей та середовища.

Головна героїня роману Тамари Горіха Зерня “Доця” - це молода жінка, яка живе в Донецьку і працює художницею по склу. Вона переживає трансформацію від пасивної спостерігачки до активної учасниці подій 2014 року, коли на сході України розпочалася російсько-українська війна. Вона втрачає свою родину, дім і роботу, але знаходить новий сенс і опору в боротьбі за свою країну. У романі вона не має імені, але називається Доцею або Ельфом (за її позивним).

Тендітна, мов ельфійка, вона вчить і вчиться, втрачає і сама перетворюється на втрачену, а ще кожного разу знаходить щось, за що можна вчепитись і вишкрябатися на світ білий (щоправда, інколи з відірваними руками, які падають з неба). Для українських солдатів Доця – берегиня і рятівниця – справжня волонтерка. Серце Доці – величне й величезне. У ньому є місце і для жінки, котра нарешті вирішила тікати з дітьми від «сімейної любові», й для кількох братів наших менших, які знаходять прихисток у квартирі героїні.

Одним з головних художніх засобів передачі внутрішнього світу героїні роману «Доця» є її перетворення з гречкосія у воїна. Авторка показує, як Доця змінюється під впливом війни, як вона втрачає свою ілюзорну безпеку, свою родину, свою квартиру, свою професію, але знаходить новий сенс і нову силу в боротьбі за свободу і гуманізм. Вона переживає різні стадії психологічної адаптації до війни: шок, заперечення, гнів, депресія, прийняття, дія. І розвиває свою мовну стійкість та національну свідомість. Вона поступово переходить з російської мови на українську мову, від сумніву до впевненості, від страху до відваги. Проста жінка стає не тільки свідком, але й учасником історичних подій, які формують її характер і долю.

Героїня починає свою діяльність як волонтерка, яка збирає та розсилає гуманітарну допомогу для бійців АТО, стає членом медичної групи, яка надає першу допомогу пораненим на передовій. Втрачає свою роботу, друзів і родичів, які або залишають Донецьк, або підтримують сепаратистський режим. Знаходить новий сенс і опору в спільноті однодумців, які борються за Україну і її цінності. Героїня проходить психологічну трансформацію, коли вона перестає боятися смерті і страждань, а навпаки, готова жертвувати собою заради ідеалів. Вона також переборює свою ненависть до ворога і навчається прощати.

Героїня проходить фізичну трансформацію, коли вона навчається стріляти з різної зброї, кидати гранати, маскуватися і розвідувати. Вона також отримує поранення і шрами, які свідчать про її участь у бойових діях.

1.2. Містифікація як реалізм.

Містифікація як реалізм — це художній засіб, який полягає в тому, що автор створює ілюзію реальності, але водночас використовує елементи фантастики, магії, метафорики. Цей засіб допомагає показати внутрішній світ героїні, її духовний розвиток, її перетворення.

Наприклад, на початку роману авторка пише : «Вона бачила сни. Сни про війну. Сни про смерть. Сни про любов. Вона не розуміла їх змісту, але вони лякали її. Вона прокидалася вранці потна і спантелена. Вона не могла забути ті образи, які виникали в її підсвідомості. Вона не могла зрозуміти, чому вони до неї приходять. Вона не могла знайти собі місця в цьому світі» .

Містифікація як реалізм в кінці роману: «Вона бачила сни. Сни про волю. Сни про життя. Сни про любов. Вона розуміла їх зміст, але вони радували її. Вона прокидалася вранці свіжою і сильною. Вона не хотіла забути ті образи, які виникали в її свідомості. Вона знала, чому вони до неї приходять. Вона знала своє місце в цьому світі» .

Письменниця в романі розповідає про випадки, що вже прямо можна назвати містичними. Наприклад, у романі є епізод, коли головна героїня ночує в Пісках на горищі в будинку і її будять двоє військових. Цей епізод трапився з Тамарою, коли вона, волонтеркою разом з напарником змушена була заночувати там, де ішов жорстокий бій. Чоловік зі зброєю в руках пішов разом з іншими воїнами патрулювати, а їй запропонували відпочити у безпечному місці: за комином на горищі одного з будинків. Проснулася жінка від сильного болю в нозі – хтось із воїнів будив її, сильно стиснувши ногу біля кісточки поверх ступні. Коли Тамара зовсім пробудилася, то жодного із двох військових, що будили її, вже не було. Волонтерка звернулася із запитанням про те, що сталося, до вартового, якого залишили охороняти її сон. Виявилось, ніхто її не будив, а ті, кого вона описала, були дуже схожі на двох побратимів, які загинули минулої доби. Вартовий перевів Тамару до іншого будинку, а зранку вони виявили вороже влучання у горище того будинку, де спочатку розташувалась на відпочинок втомлена жінка. Письменниця пояснює це так: «Там, де іде війна, у місці, де люди переживають такий досвід, там відтончується бар'єр між світами» (матеріал взято з інтерв'ю авторки). На мою думку, Доця реалістична і містична водночас. Реалістична — бо практична й розсудлива, знає і розуміє донецькі порядки, не цурається лайки. Разом з тим в історію вплетено ненав'язливу, але важливу нитку магії. Це єдине пояснення того, як можна стільки разів опинитися на межі життя і смерті й вижити. В одній зі сцен бійці називають Доцю талісманом, бо там, де вона є, не трапляється нічого поганого.

1.3 Ефект присутності.

У книзі немає випадковостей. Все чітко продумано. Кожен епізод мав місце бути. Героїня не має імені. Це зроблено для того, щоб створити для читача ефект присутності. Авторці потрібно, щоб людина, яка читатиме, ставила себе на місце головної героїні, бачила ситуацію її очима. А ім'я може відволікати.

В інтерв'ю авторка сказала, що за кожним героєм стоїть реальна людина. «З головною героїнею я знайома давно, ще до війни. Вона була найбільш активною координаторкою волонтерської допомоги на Сході. До неї завжди можна було зателефонувати навіть вночі, сказати, що ми десь застрягли, вона завжди вміла зорієнтувати, направити, допомогти. Це був дуже важливий контакт в телефоні. На ґрунті такої спільної роботи ми дуже потоваришували. Ми не стали подругами, але ми дуже поважаємо одна одну. В житті її звали Наталею. І от, коли я вирішила писати книгу, я звернулася до неї. Сказала, що хочу, щоб вона стала прототипом головної героїні. Вона не відмовила. Я приїхала до неї, вона на той час жила вже у Львові. Ми з нею проговорили чотири години. Вона щедро поділилася своїм досвідом, своїми епізодами, які я вже вклала у книгу. Спілкувалася з біженцями, які виїхали з Донецька, з військовими».

Отже, я думаю, що авторка не казала ім'я героїні до кінця роману з кількох причин:

Перша причина — це створити ефект універсальності і ідентифікації. Героїня роману — це не тільки Доця, але й будь-яка жінка, яка опинилася на війні і яка бореться за своє життя і свою країну. Читач може відчувати себе на місці героїні і співпереживати їй.

Друга причина — це показати процес самопізнання і самовизначення героїні. Героїня роману — це воїн, донька, кохана, мати. Вона шукає свою сутність і свою роль у війні і у житті. Вона знаходить своє ім'я тоді, коли знаходить свою мету і свою любов.

Третя причина — це створити ефект загадки і інтриги. Героїня роману — таємнича незнайомка, яка ховає свою особистість і свою долю. Читач цікавиться, хто вона така і чому вона не називає свого імені.

Вона розкриває своє ім'я тоді, коли розкриває своє серце.

Висновки до розділу I.

Отже, образ головної героїні роману Тамари Горіха Зерня реалістичний і романтичний водночас. Молода людина, характер і менталітет якої формувався на теренах Західної України, де яскраво виражені давні українські звичаї та традиції, потрапляє на територію Східної України, в Донецьк, велике промислове місто, жителі якого не так ревно бережуть і плекають українські надбання предків. Вона почувається тут чужою, іншою. Тобто вона не є типовим представником населення цього краю. Далі авторка зображує героїню в ще більш нетипових обставинах: молода жінка опиняється у вирі воєнних подій. Осягнути внутрішній світ головної героїні та інших персонажів роману "Доця" допомагає використання авторкою різних художніх засобів.

Включення епізодів внутрішнього монологу героїв, які дозволяють їм висловлювати свої думки та почуття без прямого звертання до читача. Використання внутрішньої мови в монологах героїв дають можливість читачеві отримати прямий доступ до їхніх думок, почуттів, бажань та переживань.

Використання емоційно насичених діалогів, які розкривають внутрішній світ героїв через їхні репліки, відповіді та реакції на співрозмовника. Детальний опис зовнішньої поведінки та реакцій героїв, які можуть відображати їхні внутрішні стани, настрої та емоції.

Використання символів, метафор та образів, які можуть бути відображенням внутрішніх станів героїв, їхніх переживань та внутрішніх конфліктів.

Використання стилістичних засобів, таких як повторення, риторичні питання, епітети тощо, що допомагають передати емоційний стан та внутрішній світ героїв.

Ці художні засоби допомагають авторові передати внутрішній світ героїв, розкрити їхні думки, почуття.

РОЗДІЛ II.

МАНПУЛЯЦІЇ ЛОКАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ (УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ОПИСУВАНОВОГО ДОСВІДУ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ РЕГІОНУ Й ЗРОЗУМІЛІСТЬ ЙОГО ДЛЯ НОСІЇВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ)

2.1 Колективний образ жителів Донецька

Категорією, яка багато в чому прояснює як підґрунтя самої російсько-української війни, так і специфіку художнього втілення її подій, виступає категорія ідентичності — «гібридної», «розмитої», «помежової» локальної ідентичності мешканців Донбасу. Ярослав Поліщук у своїй розвідці з проблеми локальної ідентичності Донбасу так окреслює її природу: «Мабуть, одним із ключових чинників триваючої кризи локальної ідентичності Донбасу слід визнати брак традиції, який зумовлює розгубленість, дезорієнтованість та непослідовність мешканців регіону у прийнятті важливих рішень. Відсутність традиції, [...], породжує страх і непевність у сприйнятті нинішньої ситуації» [Поліщук 2018: 258]. Можна сказати, що ідентичність Донбасу є надзвичайно специфічним ментальним утворенням, яке постало в унікальних історичних умовах, і тому для мешканців інших регіонів України (а тим більше для світової спільноти) осягнення її природи становить певну когнітивну проблему.

Далеко не всі українські художні твори, присвячені проблемі війни на Донбасі, мають на меті донести до читача нюанси ідентичної інакшості мешканців регіону, а з-посеред тих, котрі таки спрямовані на це, не всі досягають такої мети. У цьому контексті особливу увагу привертає твір, надзвичайну художню переконливість якого засвідчують численні критичні рецензії й читацькі відгуки, — роман Тамари Горіха Зерня «Доця».

Жителі Донецька у романі представлені неоднорідно. Авторка показує різні типи людей, які опинилися в епіцентрі конфлікту: деякі пасивно спостерігають за подіями, деякі прагнуть втекти з міста, деякі підтримують сепаратистський рух, а деякі стають активними захисниками України. Авторка не зводить

жителів Донецька до однозначної характеристики, а намагається зрозуміти їх мотиви, страхи, сподівання і розчарування. Вона також показує, як впливає на людей пропаганда і маніпуляція з боку окупантів і їхніх прихильників.

2.2. Образ війни як сили, що розділяє людей на протилежні табори

Образ війни як сили, що розділяє людей на протилежні табори є одним з ключових у романі “Доця”. Авторка показує, як війна руйнує не тільки будинки і міста, але і стосунки між людьми. Тут вона використовує такі художні засоби, як потік свідомості – техніка, яка дозволяє зобразити психологічний стан героїні, її ставлення, спогади, думки, емоції, асоціації тощо. Маніпулювання категорією локальної ідентичності - спосіб показати, як героїня втрачає і знаходить своїх близьких, своє місце в світі, свою приналежність до Донбасу і України. Жива емоційна наративація – стратегія, яка створює ефект співпричетності читача до переживань героїні, використовуючи різні взірці вираження емоцій, такі як деперсоналізація, реакція тіла на події, інвективні дигресії тощо.

Родичі, сусіди, куми раптом опиняються по різні сторони фронту. Вона зображує, як війна ставить перед людьми дилему: залишитися вірними своїй країні і своїм цінностям або підкоритися окупантам і їхнім ідеологіям. Прихід війни розділяє світ Доці на «до та після», а людей, які її оточують, на два табори. Саме «розділення» є основною характеристикою образу війни у романі Тамари Горіха Зерня.

Діалектика душі у романі виявляється у внутрішньому конфлікті героїні між її особистими переживаннями і соціальними обставинами, між її любов'ю до рідного краю і ненавистю до окупантів та зрадників, між її бажанням жити і необхідністю воювати. Наприклад, у фрагменті: "Я не хочу вбивати. Я хочу жити. Я хочу любити. Я хочу мати дитину. Я хочу бути щасливою. Але я не можу. Бо я - доця Донбасу. Бо я - доця України. Бо я - доця свого народу. І я повинна боротися за свою землю. За свою свободу. За своє майбутнє".

Доці важко переживати розрив з людьми, з якими вона жила в одному місті: «Вони вірили у правий сектор, бандерівців, чупакабру і десант марсіан. Києва нема, він лежить у руїнах. Американські диверсанти отруїли воду... Столична влада наказала підірвати шахти і затопити Донецьк» [1, с. 51]. Несподіваний підйом протестів відразу розділив людей на групи з протилежними поглядами. Показуючи, як легко жителі східних областей повірили в брехливі факти, авторка розкриває війну як засіб маніпуляції. Території східної України були обрані не випадково для створення так званих «народних республік». Авторка пояснює їхній вибір через слова Тетяни: «Ми тут завжди були ніби і при Україні, а ніби в чужі вікна заглядаємо. От у вас що там водиться? Кутя, колядки, вертеп, так? І вишиванки, і мова і традиції... А для нас це все як зелений виноград – і хочеться і колеться» [1, с. 135]. Тобто те, що жителі Донбасу ніколи не відносили себе до України, бо не відчували себе її частикою, стало шансом для ворога розповсюджувати тут пропаганду. Авторка досить чітко, як для художнього твору, зображує події, що відбувалися у місті, розповідає про сторону рОсії, яка готувалася до захоплення територій: на вулицях з'являлися групи підозрілих осіб, на беззбройних демонстрантів нападали добре підготовлені люди зі зброєю, були підкуплені низові маргінальні шари населення, правоохоронці не ставили опору, так само як і обласна та міська адміністрації, а в потрібний момент у місті з'явилися війська. У процесі розвитку сюжету навколо Доці формується група людей, яким вона довіряє і, які готові боротися проти загарбників, а деяких вона ненавидить, наприклад, Марину, Комара, продавця з «ебау», який торгував обладнанням на обидва фронти.

Доця знаходить собі союзників і починає протидіяти новому режиму. Вона не бере до рук зброю, а допомагає іншим, тим, хто потребує підтримки. Вона визволяє Аню, доньку Тетяни, з полону бойовиків, готує їжу для українських військових, збирає гроші для армійських потреб і купує необхідне обладнання. Тут варто звернути увагу на документальний характер тексту, бо авторка показує не тільки підготовку ворога, а і поганий, на той час, стан підтримки

державою української армії, а також те, що протести трималися на самих активістах, не отримуючи державної підтримки, і врешті захлинулися. Розуміння величини прірви між окупантами та українськими військами додає Доці бажання займатися волонтерством. Вона також показує, як війна викликає у людей страх, ненависть, зраду, але і мужність, самопожертву, солідарність. Вона демонструє, як війна перетворює людей на героїв або злочинців, на жертви або винуватців. Вона розкриває, як війна змушує людей переосмислювати своє життя і свою ідентичність. Вона свідчить, як війна стає частиною людської долі і людської історії.

Висновки до розділу II.

Таким чином, задля побудови “містка” між свідомістю, світовідчуттям мешканців Донбасу та інших регіонів України авторка наділяє героїню твору подвійною ідентичністю. Хоча раннє дитинство її пройшло в Донецьку, виросла вона на Рівненщині. Коли приїздить до Донецька вже після закінчення школи, сформованою особистістю, то залишається тут наполовину чужою, бачить реалії Донбасу дещо дивними через свою нетутешність.

Коллективний образ жителів Донецька у романі “Доця” є складним і багатогранним. Авторка не займає позиції судді або обвинувача, а пробує передати людську правду про те, що відбувається на Сході України. Вона також акцентує увагу на тому, що незалежно від політичних переконань і обставин, люди залишаються людьми і мають право на любов, гумор, спогади і надію.

ВИСНОВКИ

Роман «Доця» є сучасним художнім свідченням про важливий етап української історії та про внутрішній світ людей, які переживають війну.

Художні засоби передачі внутрішнього світу героїв у романі Тамари Горіха Зерня «Доця» можна поділити на такі групи:

- Мовні засоби: авторка використовує українську мову як основний код комунікації між героями та читачами, але також включає елементи російської мови та суржику для передачі реалій окупованого Донбасу та характеристики персонажів. Авторка також застосовує ряд стилістичних прийомів, таких як анафора, алегорія, порівняння, метафора, епітет, оксиморон, градація тощо для створення образності та емоційності тексту.
- Сюжетні засоби: авторка будує сюжет роману за принципом хронологічності та логічності подій, але також вводить елементи ретроспекції та прогнозування для розкриття мотивів та долі героїв. Авторка також використовує прийоми напруження та розв'язання конфлікту, кульмінації та розвитку дії, а також внутрішнього та зовнішнього діалогу для показу внутрішнього світу героїв.
- Композиційні засоби: авторка структурує роман на 24 розділи, які мають назви, що вказують на час та місце дії. Авторка також використовує різні точки зору для показу різних перспектив на події. Головна точка зору належить героїні, яка була першим розповідачем, але також є епізоди, де авторка переходить до третьої особи та показує думки інших персонажів.
- Жанрові засоби: авторка обирає жанр роману як найбільш підходящий для повноцінного викладення своєї теми та ідеї. Роман «Доця» можна вважати соціально-психологічним, оскільки він висвітлює соціальну проблематику війни та її наслідків для людей, а також психологічний стан героїв, їх почуття, думки, переживання. Роман також має елементи історичного жанру, оскільки він базується на реальних подіях української історії та включає фактичну інформацію про хронологію та учасників

воєнного конфлікту. Роман також можна назвати мемуарним, оскільки авторка частково використовує свою особисту точку зору та досвід у створенні образу головної героїні.

Авторка майстерно використовує різноманітні художні засоби для передачі внутрішнього світу героїв, їхнього переживання та перетворення під час важких випробувань. Роман «Доця» є не лише художнім твором, але й свідченням про сучасну українську історію та про мужність, відданість та любов українців до своєї країни.

SUMMARY

The novel "Dotsya" is a modern artistic testimony about an important stage in Ukrainian history and about the inner world of people who are experiencing war.

Artistic means of conveying the inner world of the characters in Tamara Orekh Zernya's novel "Dotsia" can be divided into the following groups::

- **Language tools:** the author uses the Ukrainian language as the main code of communication between characters and readers, but also includes elements of the Russian language and surzhik to convey the realities of the occupied Donbass and the characters' characteristics. The author also uses a number of stylistic techniques, such as anaphora, allegory, comparison, metaphor, epithet, oxymoron, gradation, etc. to create imagery and emotionality of the text.
- **Plot tools:** the author builds the plot of the novel on the principle of chronology and logic of events, but also introduces elements of retrospection and forecasting to reveal the motives and fate of the characters. The author also uses techniques of tension and conflict resolution, climax and development of the action, as well as internal and external dialogue to show the inner world of the characters.
- **Compositional means:** the author structures the novel into 24 sections, which have titles indicating the time and place of action. The author also uses different points of view to show different perspectives on events. The main point of view belongs to the heroine, who was the first narrator, but there are also episodes where the author moves into the third person and shows the thoughts of other characters.
- **Genre tools:** the author chooses the genre of the novel as the most suitable for a full presentation of her theme and Idea. The novel "Dotsya" can be considered socio-psychological, since it covers the social problems of war and its consequences for people, as well as the psychological state of the characters, their feelings, thoughts, experiences. The novel also has elements of a historical genre, as it is based on real events in Ukrainian history and includes factual information about the chronology and participants of the

military conflict. The novel can also be called a memoir, since the author partially uses his personal point of view and experience in creating the image of the main character.

The author masterfully uses a variety of artistic means to convey the inner world of the characters, their experiences and transformations during difficult trials. The novel "Dotsya" is not only a work of fiction, but also a testament to modern Ukrainian history and the courage, loyalty and love of Ukrainians for their country.

RESUME

Novel “Dozha” by Tamara Horikha Zernya is a very emotional and impressive work of literature. It describes the life of a native family in a city in eastern Ukraine where a war is taking place. The main character is an average girl who is a history teacher by profession. She has many problems in her life related to family, loved ones and profession.

The author successfully combines global problems with human relationships. The book has many witty dialogues that will not leave any reader indifferent. The novel clearly reflects modern problems of Ukrainian society: war, corruption, revival of national consciousness and human relationships.

The main idea of the work is that the most important thing in life is people. The author shows that for the sake of family and loved ones, a person can do anything. The heroine of the book constantly finds herself in difficult situations, which makes her stronger and more mature. The author’s characters become guides to the thoughts and ideals of modern Ukrainian society.

The book has many details that make the characters more accessible to the reader and their heroic deeds more real. Now, when it is more important than ever to know who you are and what you want, Tamara Horikha Zernya’s novel gives its own commandment - to be strong and do good, regardless of difficulties. The novel “Dozha” is a wonderful and very important work that every Ukrainian should read. It encourages the reader to think and analyze, ignites patriotic feelings and removes petals from our national policy and mentality.

Keywords: "Dotsya", Genre, Compositional, Plot, Language.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутрімова У. Жінка в зображенні сучасних українських авторів.
URL: <https://chasopys-rich.com.ua/2022/06/11/acta-studiosa-уляна-бутрімова-анна-вознюк-софія/>.
2. Горіха Зерня Т. Доця аудіокнига. *АудіоКниги Українською*.
URL: <https://4read.org/2196-goryha-zernya-tamara-docya.html>
3. Грудка О. Доця. *Крытыка*. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/dotsia>
4. Присвідок Д. Publishing House Baltija Publishingâ.
URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/106/2869/6155-1?inline=1>
5. Учасники проектів ВікіПедія. Доця (роман) – Вікіпедія. *Вікіпедія*.
URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Доця_\(роман\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Доця_(роман))
6. «факты» О. Б. Украинцев должны бояться из-за паршивости нашего характера, – автор романа «Доця» Тамара Гориха Зерня. ФАКТИ - Останні новини України та світу онлайн - статті, коментарі та аналітика.
URL: <https://fakty.ua/ru/329101-ukraincev-dolzhny-boyatsya-iz-za-parshivosti-nashego-haraktera---avtor-romana-docya-tamara-gorih-zernya>
7. BBC News Україна. Тамара горіха зерня, авторка книжки “доця”: інтерв'ю ользі герасим'юк, 2019. YouTube.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=y7GRrdRIuoU>
8. eKMAIR :: Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/748f3acd-b6dd-4618-ae70-f6aba555a79f/content>
9. Grebeniuk T. Роман Доця Тамари Горіха Зерня: стратегії творення ефекту співпричетності. *Academia.edu - Share research*.
URL: https://www.academia.edu/44895553/Роман_Доця_Тамари_Горіха_Зерня_стратегії_творення_ефекту_співпричетності